

ANALI Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku	Sv. 26	Str. 57-73	Zagreb - Osijek 2010.
	Primljeno na sjednici Razreda za društvene znanosti 13. listopada 2010.		

UDK: 94(439Szegegin=163.42)

Stručni rad

LADISLAV HEKA*

ULOGA HRVATA U POVIJESTI SLOBODNOG I KRALJEVSKOG GRADA SZEGEDINA

Hrvati Bunjevci, odnosno Dalmatini, kako su ih u Szegedinu nazivali, najvećim su se dijelom u Ugarskoj nastanili krajem 17. stoljeća, i to napose na području između Szegedina i Baje. Dok u Baji i danas imaju važnu ulogu, u Szegedinu postoji samo uspomena na njih. Preostalo je, doduše, još nekoliko prezimena, ali njihovi su nositelji danas Mađari, a ne Hrvati.

Etnička zajednica koja je u Mađarsku doselila s područja današnje Bosne i Hercegovine te Hrvatske (Dalmacije) nije imala jasnu sliku o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Naime, tada je Dalmacija potpadala pod Veneciju, Bosna i dijelovi Slavonije pod Tursku, a tek je mali dio Hrvatske ostao slobodan. Zbog toga su se doseljenici u Ugarsku dijelom nazivali Bošnjacima, većinom Bunjvecima dok je "svečani" naziv za cijelu tu zajednicu bio Dalmatini. Nacionalni pokreti na slavenskom jugu u 19. stoljeću doprli su i do Hrvata Dalmatina u Ugarskoj pa su se oni nacionalno svjesniji solidarizirali s ilirskim pokretom. Nastankom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Južni Slaveni u Mađarskoj počeli su se čvršće povezivati te su od 1925. izdavali zajedničke publikacije. Nastanak južnoslavenske zajednice postavio je na dnevni red pitanje tko su Bunjevci ili Dalmatini. Prema jednom gledištu, oni su "katolički Srbi", a prema drugom Hrvati. U Bačkoj još i danas postoji među Bunjvecima prijedpor jesu li oni poseban narod ili su Hrvati, a to je pitanje 2010. opet aktualizirano i u Mađarskoj, premda je ono naizgled riješeno prije dvadesetak godina. Naime, mađarski su Bunjevci u organizaciji Demokratskog saveza južnih Slavena 1987. godine proslavili 300. obljetnicu doselidbe u današnju domovinu. Iz tadašnjih je publikacija razvidno da Bunjevci u Mađarskoj nisu dvojili oko pripadnosti hrvatskom narodu, što se potvrdilo i nakon raspada nekadašnje Jugoslavije, kada su se mahom izjasnili kao pripadnici hrvatskog naroda. Međutim, u zadnje se vrijeme s jedne strane nastavlja asimilacija hrvatskoga pučanstva u Mađarskoj, a s druge se, pak, strane hrvatski puk nastoji usitniti izdvajanjem Bunjevaca iz nacionalnog korpusa i pokušajem stvaranja zasebne nacije.

U Szegedinu su se Dalmatini većinom pomađarili već do sredine 19. stoljeća, a manji je njihov dio početkom 20. stoljeća i stvaranjem Kraljevine SHS napustio Mađarsku i preselio se u susjednu Bačku. Tragična zbivanja tijekom raspada bivše Jugoslavije prouzročila su da se dio Hrvata iz susjedne Vojvodine preselio u Szegedin, u kojemu je obnovljena hrvatska zajednica okupljena oko Hrvatske manjinske samouprave. Nekoliko stotina ovdašnjih Hrvata nastoji obnoviti utjecaj i značenje

* Dr. PhD Ladislav Heka, Sveučilište u Szegedu, Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, 6726 Szeged, Szövetség utca 35

koji su naši sunarodnjaci svojedobno imali u gradu, ali i sačuvati spomen na nekadašnje Dalmatine u Szegedinu. Ova studija kani ukazati na ulogu koju su Hrvati svojedobno imali u tom gradu na Tisi.

Ključne riječi: Hrvati; Dalmatini; Bunjevci; “katolički Slaveni” “katolički Srbi”; Szegedin; Palank (Palánk); crkva svetog Demetra; bosanski franjevci; pijaristi; Dubrovnik; „dalmatinski” („slavenski”) jezik

Uvod

Grad Szeged (Szegedin) nalazi se u području mađarskog Alfölda, nepregledne ravnice, na mjestu gdje se rijeka Maros (Moriš) ulijeva u Tisu. Četvrti je po veličini grad u Republici Mađarskoj s oko 180 tisuća stanovnika. U bogatoj prošlosti Szegedina značajnu su ulogu imali i Hrvati, napose u 18. stoljeću, kada su kao nacija pod imenom “Dalmatini” (dalmaták) bili zastupljeni u gradskoj upravi, imali su školsku nastavu i propovijed na svom „dalmatinskom” jeziku u župnoj crkvi svetog Demetra, kao i svoje svećenike.

U srednjem vijeku, kada pristižu prvi Hrvati, Szegedin još nije bio jedinstveni grad nego su njegovu povijesnu jezgru činili Kraljevska utvrda (Vár) i Palank (Palánk), koji su zahvaljujući svom povišenom položaju dugo bili i središtem županije. Pored njih, do kraja 15. stoljeća postojali su još i Donji grad te Gornji grad kao samostalne cjeline. Ujedinjenjem nabrojanih dijelova u jednu upravnu jedinicu nastao je današnji grad koji je krajem srednjega vijeka bio jedan od najznačajnijih središta Ugarske. Svoje bogatstvo stjecao je od prometovanja soli, ribarstva, stočarstva, brodarstva i vinogradarstva. Szegedinci su svoje vinograde imali u Srijemu, a grad je od kralja Matije stekao pravo na ispašu na kumanskim pustarama. U vrijeme turske okupacije, kada su mnogi stanovnici napustili grad, Szegedin je porez plaćao izravno sultanu, čime mu je bila osigurana određena sigurnost. Poslije oslobođenja od Turaka u gradu se nastanila brojna kolonija stranih doseljenika (Nijemaca, Dalmatina i Srba), napose u Palánku, gdje je znatno promijenjena dotadašnja etnička struktura stanovništva. Novopridošlice su sa sobom donijeli i svoje običaje, obrte, jezike i kulturu.

Hrvati su u grad doselili u više valova. Dubrovački su trgovci ovdje zabilježeni već u 16. stoljeću, a bavili su se uglavnom trgovinom soli. Sa sobom su povel i svoje svećenike koji su propovijedali i ispovijedali vjernike na „dalmatinskom” („slavenskom”) jeziku. Tako je već 1535. u Szegedinu službovao hrvatski ispovjednik Juraj Milovan. Kasnije su se sporadično doseljavali Hrvati iz Hrvatske, Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Beograda. Godine 1650. u Szegedin se iz Dubrovnika i dubrovačkoga zaleđa trajno nastanio veći broj Dalmatina pa je skupština franjevačkoga reda odlučila da će od 1653. redovito u grad slati ispovjednika i propovjednika Hrvata. Među njima je najpoznatiji bio Jerko Slavić (Nándorfehérvári Szlávity Jeromos) koji je, sudeći prema pridjevku iz mađarske verzije prezimena, podrijetlom bio iz Beograda (Nándorfehérvár).

U donjogradskim matičnim knjigama 1663. godine pronalazimo sljedeća hrvatska prezimena: Bačić, Bajalić, Baralić, Kujundžija, Palović, Pavlović, Poljaković, Sarajlić, Sarajlija, Stipanović, Taralić, Večerović, Vodeničarović, Vodeničar.

Pod vodstvom bosanskih franjevaca najveći je useljenički val s područja pod turskom okupacijom stigao u Mađarsku, pa tako i u Szegedin, u vrijeme bečkih ratova i neposredno nakon oslobođenja Szegedina od Turaka (1686. godine). Uz dopuštenje Dvorskog ratnoga vijeća, Dalmatini (Bunjevci) naselili su se 1687. u tri mađarska grada: u Szegedin, Baju i Suboticu. U tim su naseljima pridošlice dobili na korištenje napuštene kuće u zamjenu za vršenje vojne službe.

U službenim se ispravama od 1701. za sve doseljenike iz hrvatskih zemalja – tzv. „*katoličke Slavene*” (katolikus szlávok) ustalio naziv *Dalmatini*, koji se proširio i na Hrvate iz Hrvatske, kao i na one iz Bosne, Hercegovine, Dalmacije ili iz Beograda, te je postao skupni naziv za cijelu hrvatsku zajednicu, bilo da je riječ o bogatim Dubrovčanima ili izbjeglicama s područja pod turskom okupacijom. Svoju pripadnost „dalmatinskoj” naciji mnogi su od useljenika istaknuli već i u svome imenu, pa tako u ispravama nalazimo Josu Dalmatu (1677. godine), Nicolausa Belgradiensisa Dalmatu (1680.), odnosno Olivu Gabrich Dalmatu (1768. godine).

Premda su ih mnogi mađarski autori nazivali „*katoličkim Srbima*” (katolikus szerbek), „*katoličkim Racima*” (katolikus rácok), „*južnim Slavenima*” (délszlávok), odnosno „*Ilirima*” te su ih redovito poistovjećivali sa Srbima, ipak su se pripadnici te nacionalne zajednice cijelo vrijeme izjašnjavali kao Dalmatini, naglašavajući time svoju zasebnost, napose u odnosu na Srbe. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća naziv Dalmatin polako su počeli potiskivati nazivi Bunjevac i Hrvat, ali su vrlo brzo sva tri naziva nestala jer je hrvatski puk pomadžaren. Treba istaknuti kako proces asimilacije u Szegedinu nije bio nasilan nego su Dalmatini, prihvaćajući mađarski jezik, postajali Mađari u nacionalnom smislu, budući da ih je s domicilnim narodom, osim jezika, povezivala još i katolička vjeroispovijest te zajednički interesi koji su došli do izražaja napose pri izborima za gradski magistrat. Biskup Ivan Antunović, „najveći Bunjevac” koji se dijelom školovao i u Szegedinu kod pijarista, razlog je pomadžarivanju vidio u tomu što su Bunjevci uglavnom bili neuki seljaci pa su Mađari za njih simbolizirali gospodu, plemstvo, tako da su poznavanje mađarskog jezika i pripadnost mađarskomu narodu značili ulazak u “više krugove”, čemu su Dalmatini težili i zbog toga su se odrekli svojega podrijetla.¹ Tijek asimilacije vidljiv je, primjerice, u Popisu novih osoba primljenih u status građana grada Segedina iz godine 1798. – 1800. U njemu se pored imena Josip Šimić (Josephus Simity) i Antun Dugonić (Antonius Dugonits) spominje da su katoličke vjeroispovijesti i dalmatinske nacionalnosti. Međutim, u izvorni-

¹ HEKA, LADISLAV: 110. obljetnica smrti „najvećeg Bunjevca” Ivana Antunovića. In: *Hrvatski kalendar*, Budapest, 1998. 60-61.

ku je naknadno precrtana riječ Dalmatin u rubrici “*natio*” te je iznad nje nadopisano: Mađar (“*magyar*”). Kasnije su se glede nacionalne pripadnosti Mađarima izjašnjavali i članovi obitelji Milković, Vidović, Krizonić, Agošić, Dianović, Osnović, Lacković, Tombac, Bernaković, Jakobović, Marić, Marković, Ivanković itd. Početkom i sredinom 19. stoljeća Dalmatini u Szegedinu postaju rijetkost. Naime, nositelji brojnih hrvatskih prezimena više nisu pripadali hrvatskom nacionalnom korpusu dok se jedan njihov dio preselio u obližnju Suboticu kao „najveći bunjevački grad”. U prigradskom naselju Sirigu (Szöreg) i u susjednom Deszku, u kojima živi jaka srpska zajednica, Dalmatini su se očuvali kroz duže vrijeme, u manjem broju čak i do danas.²

Povijest grada Szegedina

Grad Szeged, u pučkom govoru Szöged, u izvorima se prvi put spominje 1138. kao *Cegedi*. Godine 1183. nalazimo latinski oblik *in Siggedin*, 1199. susrećemo pridjev *Seghediensis*, 1217. *Zegedin*, a 1222. *in Scegoed*. Kasnije se javljaju mađarski nazivi *Nagyszeged*, *Mezőszeged*, *Mezőnagyszeged*, *Mezőnagyszöged*, *Végszeged*, *Végszöged*, *Vígszöged*.

Latinsko ime grada bilo je *Segedinum*, *Seghedinum*, *Szegedinum*, *Szögedinum*, njemački i srpski *Segedin*, hrvatski *Szeged* ili *Szegedin*, talijanski *Seghedino*, turski *Szegedin*. Glede značenja riječi *Szeged*, postoje dva oprečna mišljenja. Jedni drže da naziv grada potječe od riječi *szeg*, *szög*, *szöglet* (klin, čavao, kut), i prema njima je naziv grada umanjena navedene riječi. Poznati etnograf András Dugonics, najpoznatiji Hrvat u Szegedinu, zabilježio je da su Mađari *ona naselja koja su nastala na ušću jedne rijeke u drugu ili u njihovoj blizini, nazivali Szeg, Szeged, Szegellet, zbog njihova zemljanog ruba* (mađarski *szegellet*).³ Sasvim protivno gledište zastupao je János Reizner, pisac monografije o Szegedinu i nekadašnji ravnatelj gradskoga muzeja, koji ime grada izvodi iz riječi *sziget* (u značenju *otok*). Reizner je zapisao: *Ime Szöged, Szüged ne znači drugo doli otok (sziget), pri čemu je dostatno spomenuti da je Szegedin, ne samo u vrijeme osnivanja, već i stoljećima kasnije, uistinu bio otok, smješten na vodoplavnom području rijeke Tise... Ovdje su ljudi živjeli još prije doselidbe Mađara, a zatim su se tu naselili i naši pretci... Grad je i u 15. stoljeću ležao na više otoka i njihovi su stanovnici činili posebnu općinu... Donji grad je ležao na jednom otoku koji je u vrijeme povećanog vodostaja bio sa svih strana okružen vodom... Tvrđava i središte grada su pak činili poseban otok, dok se Gornji grad sastojao od međusobno različito udaljenih sedam otoka različite veličine... Prema ovim otocima je Szegedin dobio svoje ime... Da je, naime, grad nazvan po kutu koji se formirao*

² HEGYI, ANDRÁS ured.: *Deszk története és néprajza*. Szeged-Deszk, 1984., 557.

³ BÁLINT, SÁNDOR: *A szögedi nemzet*, I. dio, A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974-1975., Szeged, 1976., 53.

uslijed vijuganja rijeke Tise, onda bi bilo još puno gradova toga naziva jer je Tisa oblikovala bezbroj sličnih rubova. Zbog istih je razloga nemoguće da je nekada grad nosio ime Zege, točnije Cege ili Cseke, jer ove riječi znače luku ili mjesto za ribolov. Zašto nema još naselja sličnoga imena, ako znamo da postoje brojna mjesta pogodna za pristajanje i ribolov? ... Naziv Szeged, Szöged, Szüged nije drugo nego stari naziv za riječ otok (sziget).⁴ Uz ta dva gledišta postoji i narodna predaja ljudi iz okolnih pustara koja kazuje kako je jedan čovjek zabio klin (szög) u zemlju, te je to mjesto određeno za središte naselja. Zato je grad nazvan Szöged.⁵

Mongoli su u 13. stoljeću uništili Szegedin, a mjesno se pučanstvo razbježalo po okolnim močvarištima, ali se uskoro vratilo i obnovilo porušeno naselje. Kralj Bela IV. uzdigao je 1246. Szegedin u status grada i dao mu povlastice koje su imali Budim (Buda) i Stolni Biograd (Székesfehérvár). Tijekom vladavine Ljudevita I. (Velikog, 1342. – 1382.) Szegedin se razvio u najznačajnije središte južne Mađarske. Kako se približavala opasnost od Turaka, tako je grad postajao strateški značajniji. Kralj Sigismund Habsburgovac dao je podići gradske zidine, a 1498. Szegedin je dobio status slobodnog kraljevskoga grada. Godine 1522. imao je sedam tisuća stanovnika i bio je jedan od najmnogoljudnijih gradova Ugarske. Međutim, sljedećih godina (1525. i 1526.) Turci su opustošili Szegedin te su ga u zimi 1542. – 1543. zauzeli.⁶ Domaće se pučanstvo na to razbježalo po cijeloj Ugarskoj, a istodobno su se u grad počeli doseljavati stanovnici s južnoslavenskog područja pod turskom vlašću, i to kako muslimani, tako i kršćani.⁷ Najznačajniji među njima bili su Dubrovčani. U jesen 1686. Turci su

⁴ Ibid., 54.

⁵ Ibid.

⁶ Plemićke i dobrostojeće građanske obitelji naselile su se u Debrecenu, Košicama, Trnavi i drugim većim gradovima.

⁷ Turci su na zaposjednutim područjima Ugarske (Budimski pašaluk) ustrojili svoju upravu. Na jugu Ugarske stvoren je szegedinski sandžak na čelu sa szegedinskim pašom kao zapovjednikom, a pod koji je potpadalo šest nahija: Bač, Baja, Szegedin, Subotica, Sombor i Titel. Na čelu nahija, koje su u svome sjedištu imale tvrđavu (kulu), bio je zapovjednik (dizdar), koji je imao svoga zamjenika (kiaju). Njima su bili dodijeljeni kaplari (serbelik) i vojnici: janjičari-pješaci (mustahfiz), konjanici (ulufedži), tobdžije (topči) i straža (azab), u koju su primili i Bunjevce. U turskim su redovima u velikoj mjeri bili zastupljeni južni Slaveni (muslimani i kršćani), o čemu nam svjedoče tadašnji defteri. Dakako, teško je među muslimanskim imenima razlučiti tko je pravi Turčin, a tko „poturica”, ali primjerice iz imena Debeli Musztafa, Gázi Boszna ili Juszuf Boszna razvidno je da su u szegedinskoj tvrđavi služili vojnici i časnici podrijetlom iz Bosne. Prvi szegedinski sandžakbeg Derviš beg (1543. – 1545., 1556. – 1560.) bio je podrijetlom iz Jagodine (danas Srbija). Pojedini ga izvori spominju kao Albanca, a Safvet-beg Bašagić uvrštava ga u red znamenitih Hrvata i Bošnjaka. (SAFVET-BEG BAŠAGIĆ: *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*. Matica Hrvatska. Zagreb, 1931. 37.). Szegedinski sandžakbeg bio je i Hasan-paša Predojević, jedan od najslavnijih osmanskih vojskovođa 16. stoljeća oko

protjerani iz grada, a 1715. Szegedin je ponovno dobio status slobodnog kraljevskog grada, dok je 1719. kralj Karlo III. izdao povelju o povlasticama te grbu.⁸ Četiri godine kasnije kralj je odredio da ovdje bude sjedište biskupije Csanád.

Nakon protjerivanja Turaka, život u gradu bio je dosta težak, dijelom zbog nerazvijenosti, a dijelom i zbog čestih požara i poplava. Pučanstvo je i dalje živjelo skromno, uglavnom u jednosobnim, zadimljenim kućicama s krovovima od trske.

Polovicom 18. stoljeća krenuo je ubrzani razvoj grada, a tada se stabiliziralo i stanje u gradskoj upravi. Glavno upravno tijelo bio je magistrat ili unutarnje vijeće, čijim je sjednicama predsjedavao glavni sudac, koji je bio gradski poglavar. Upravnu djelatnost gradske samouprave obnašalo je unutarnje vijeće sastavljeno od dvanaest senatora, a 1715. uvedena je funkcija gradonačelnika, uz kojega su djelovali „vanjsko vijeće” i „izborna općina” od 60 članova kao izborno tijelo građana cijeloga grada. Szegedin je 1719. dobio sudbenu vlast nad svojim građanima, uključujući i pravo izricanja smrtne kazne (*ius gladii*) te je 1722. podignuto prvo vješalo u gradu. Poslije toga, a napose od 1728. do 1744., izrečeno je više smrtnih kazni, poglavito u suđenjima vješticama.⁹ Szegedin je, dakle, početkom 18. stoljeća dobio povlastice zahvaljujući kojima su građani slobodnoga kraljevskoga grada imali status slobodnih građana na području cijele Ugarske.¹⁰ To pravo nije pripadalo svakom stanovniku grada nego samo onima koji su promaknuti u status građanina, dakle koji su u feudalnome razdoblju činili gradski stalež. Građani su morali biti slobodne osobe nastanjene u gradu, čudorednoga ponašanja te su trebali obavljati neku djelatnost gradskoga gospodarstva (trgovina, obrt, slobodna zanimanja) ili vršiti javnu službu, odnosno

čijega podrijetla također postoje prijepori. Naime, jedni tvrde da je podrijetlom bio Hrvat dok drugi drže da je bio Vlah. Hasan-paša Predojević imenovan je za sandžakbega u Szegedinu na početku vladavine Murata III. (1574. – 1595.) i na tom je položaju ostao sve do 1591., kada je postavljen za bosanskog beglerbega.

⁸ Turska je okupacija okončana 23. listopada 1686. Dan ranije austrijske su vojne postrojbe opkolile tvrđavu, na što su Turci izvjesili bijelu zastavu te idućega dana predali tvrđavu i napustili je noseći naoružanje sa sobom. U szegedinsku tvrđavu uselila se austrijska vojska. Neki podatci ukazuju na to da nisu svi Turci napustili Szegedin nego su neki od njih napustili islam i prešli na katoličku vjeroispovijest. Time su prestali biti Turci te su kao katolici, dočim su naučili mađarski jezik, u nacionalnom pogledu postali Mađari. Pomađarivanje se na sličan način dogodilo i sa Srbima i bilo je vezano uz svladavanje mađarskoga jezika i konvertiranje na katoličku vjeroispovijest. Za razliku od njih, Dalmatini i Nijemci pomađarili su se nedugo nakon što su prihvatili mađarski jezik, budući da je kod njih integracijski element bio jezik, a ne vjeroispovijest jer su i sami bili katolici kao i Mađari.

⁹ Do 1744. vođeni su kazneni postupci protiv 63 osobe, od kojih je 16 spaljeno na lomači.

¹⁰ Prvih je godina ukupno 290 Szegedinaca dobilo status građanina, a uz njih su popisane još 142 osobe koje su pripadale „običnom stanovništvu”. Kako ne postoje popisi želira, teško je utvrditi ukupan broj stanovnika grada kako bi se utvrdio odnos između osoba s pravom građanstva i ukupnog broja stanovnika.

imati vlasništvo nad nekretninom. O davanju prava građanstva odlučivalo je gradsko poglavarstvo, koje je kandidata nakon plaćanja pristojbe i polaganja prisege uvelo u popis građana. Građani su se po svojim povlasticama razlikovali od ostalih osoba, koje su pripadale staležu stanovnika ili doseljenika.¹¹

U srednjem vijeku Szegedin nije bio jedinstveni grad nego su njegovu povijesnu jezgru činili Kraljevska utvrda (Vár) i njegov rub Palank (Palánk). Ovdje je dugo bilo središte Čongradske (Csongrád) županije.¹² Samostalna naselja bila su Donji grad te Gornji grad. Krajem 15. stoljeća Szegedin se počinje ujedinjavati i u upravnom pogledu te postaje autonomna zajednica. Burgundijski vitez Bertrandon de la Brocquiere u svoj je dnevnik 1433. o gradu zapisao: *Szegedin je otvoren veliki grad koji se sastoji od jedine ulice koja je dugačka gotovo jednu milju.*¹³ Iz toga je razvidno da se srednjovjekovni grada smjestio na uskom području uz Tisu. Na lijevoj obali rijeke prostirao se Novi Szegedin (Ujszeged) koji je u 16. stoljeću bio posjed kraljice Izabele.¹⁴ Oko 1550. taj je dio grada nazivan „Királica” (Kraljica), što upućuje na činjenicu da su pučanstvo Novog Szegedina tada u znatnoj mjeri činili južni Slaveni.¹⁵ Nakon protjerivanja Turaka, i to je naselje dospjelo pod vojnu upravu, a 1771. Szegedin ga je uzeo u zakup. Novi je Szegedin 1796. postao trgovištem (oppidum), a 1880. priključen je gradu.¹⁶

Krajem srednjega vijeka Szegedin je bio jedan od najznačajnijih gradova Ugarske. Svoje bogatstvo stjecao je od prometa soli, ribarstva, stočarstva, brodarstva i

¹¹ Vidi BAČIĆ, SLAVEN: *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*, Subotica, 1995.; Slaven Bačić: *Građanin*, Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca. (Knj. 8. G). Hrvatsko akademsko društvo. Subotica, 2008. 48-50.

¹² Prof. dr. Péter László ističe da u vrijeme vladavine Svetog Stjepana na tomu mjestu nije bilo utvrde jer u tom slučaju kralj ne bi županiju ustrojio u Csongrádu nego ovdje, kao što bi i sjedište biskupije bilo u Szegedinu, a ne u Csanádu. (PÉTER, LÁSZLÓ: *Szögedi örökség*. Budapest, 1983., 10.). Povjesničari se slažu da je szegedinsku tvrđavu podigao kralj Bela IV., i to tek nakon što su 1241. Tatai uništili zemljanu utvrdu u Csongrádu. Tvrđava na obali Tise koja je preuzela ulogu csongradske utvrde stajala je na prirodnom otoku i bila je okružena vodom i močvarnim područjem. Njezino vanjsko utvrđenje, poznato pod nazivom Palánk (mađarska riječ označava *ogradu*), vjerojatno je sagrađeno u vrijeme kralja Sigmunda Luxemburškog. Naime, upravo je navedeni kralj propisao da su slobodni kraljevski gradovi dužni opasati se zidinama. Palánk su okruživali duboki jarci i ograde podignute od kolaca. Szegedin se nalazio pod jurisdikcijom dviju vlasti: gradske i županijske, budući da je veliki župan Csongradske županije ujedno bio i szegedinski kapetan.

¹³ BÁLINT, SÁNDOR: *A szögedi nemzet*, I. dio, 60.

¹⁴ Izabela Jagelović (Krakow, 18. siječnja 1519. – Gyulafehérvár, 15. rujna 1559.), ugarska kraljica, upraviteljica Erdelja.

¹⁵ Naime, kraljica se na mađarskom kaže „királyné”, dakle, sigurno je osnovica naziva u slaven-skom izrazu.

¹⁶ Novi je Szegedin 1918. zauzela srbijanska, a 1919. francuska vojska. Okupacija je trajala do 1921.

vinogradarstva. Szegedinci su svoje vinograde imali u Srijemu, a grad je još od kralja Matije stekao pravo ispaše na kumanskim pustarama jer je u cilju razvoja poljodjelstva bilo nužno osigurati nove ispaše. U vrijeme turske okupacije Szegedin je porez plaćao izravno sultanu, čime mu je bila osigurana određena sigurnost pa su stoga ovdje pronašli utočište mnogi stanovnici okolnih naselja bježeći od tlačjenja turskih vojnika. Tako je nastala szegedinska zemljoradnička zona s brojnim nomadskim pastirima, što je inače bila karakteristika gradova u mađarskom Alföldu.

Poslije protjerivanja Turaka, u gradu se nastanila brojna kolonija stranih pridošlica, napose u Palánku.¹⁷ Zbog promjene etničke strukture stanovništva došlo je do stvaranja višenacionalnog karaktera grada, koji je i danas vidljiv. Izuzetak je predstavljao samo Donji grad, koji je sačuvao stari identitet i tradiciju, izraziti mađarski karakter (ovdje nije bilo značajnijega naseljavanja pridošlih stranaca) te stara zanimanja. Tako su se Donjograđani i dalje bavili ribarenjem i stočarstvom te kućnim obrtom kao osnovnim zanimanjima.

U Gornjem gradu naselili su se uglavnom imućniji stranci (većinom Nijemci i Srbi, u znatno manjem broju Bunjevci) koji su se brzo infiltrirali u društvo, pomiješavši se s domicilnim mađarskim pučanstvom. Mađari su prihvatili i novosti koje su doseljenici, ali i novo povijesno razdoblje, donijeli sa sobom. Osnovna zanimanja stanovnika Gornjeg grada bila su riječna plovidba, ribarstvo, izrada i popravak čamaca i brodova te razni drugi obrti.

Današnje središte grada Palánk (Palank, srpski Palanka) postalo je, pak, središtem novodoseljenih Hrvata, Nijemaca i Srba. Nedugo potom nastao je Novi grad, koji je kasnije nazvan Rókus (po Svetom Roku), u kojem se naselilo siromašnije pučanstvo, obrtnici izvan cehova, najamnici itd. Među njima je bilo puno Hrvata, o čemu svjedoče popisi žrtava kuge koja je u 18. stoljeću zadesila taj dio grada.

Krajem 18. stoljeća Szegedin je postao središte Alfölda te glavno gospodarsko središte i južne Ugarske. Tada je u gradu cvjetalo riječno brodarstvo i putnički promet rijekom. Regulacijom Tise došlo je do velikih promjena u životu grada i pučkoj kulturi te je time potpomognuto izrastanje Szegedina u red većih europskih gradova.¹⁸

Jačanje gradskih institucija i slabljenje vojne moći dovelo je do uređivanja odnosa s vojnim vlastima pa je tako vojni sudac predao gradskom vijeću sve sudske pred-

¹⁷ Nakon Karlovačkog mira 1699. godine bečka je vlada uspostavila vlast nad većinom područja turskoga dijela Ugarske, ali ne i nad Banatom. Na sjevernom dijelu te regije stvorena je Vojna krajina za sektor Tisza-Maros (Tisa-Maroš) na kojem su graničari većinom bili Srbi. Požarevačkim mirom iz 1739. prestala je potreba za graničarima pa je 1751. ukinuta vojna krajina na Tisi i Marosu, što je dovelo do iseljavanja Srba i drugih graničara iz tih područja.

U vrijeme Rákoczijeve borbe za slobodu njegove su postrojbe 1703. i 1704. zauzele Szegedin, ali tvrđavu nisu mogle osvojiti. Knez Eugen Savoyski naredio je poslije Szatmarskog mira iz 1711. da se tvrđava pojača, što je i učinjeno u manjem opsegu, u dva navrata, između 1714. i 1716. godine.

¹⁸ BÁLINT, SÁNDOR: *A szegedi népélet*, 2. rész. Szeged, 1958. 6. - 8.

mete u građanskim i kaznenim postupcima koji su bili pred njim u tijeku. Od tada je za sve sporove bilo mjerodavno to gradsko tijelo. Car Josip II. (1780. – 1790.) szege-dinskoj je tvrđavi ukinuo dotadašnju ulogu utvrde i naredio njezino preuređenje. Naredbom iz 1784. odredio je da se iz Tallósa ovamo preseli zatvor te su iduće godine u Szegedin dovedeni prvi robijaši. U vrijeme Bachova apsolutizma tvrđava je opet dobila vojni karakter te je služila za obranu austrijske vlasti od unutrašnjih nemira. To je stanje trajalo do 1857., kada su kralj Franjo Josip i kraljica Elizabeta posjetili Szegedin te je vladar odredio da se tvrđavi ukine vojna uloga. Time je ponovno omogućena izgradnja objekata, ali i rušenje tvrđave, što je bila davnašnja želja stanovnika grada. Sudbinu tvrđave definitivno je zapečatila katastrofalna poplava iz 1879. koja je uništila skoro cijeli grad. Nakon povlačenja vode, u ostacima tvrđave skupljali su se beskućnici pa je kralj utvrdu darovao gradu, koji je obećao da će u sklopu obnove Szegedina na tom mjestu sagraditi vojarnu. Između 1880. i 1882. tvrđava je srušena, a poplavom uništeni grad ponovno je sagrađen.

Palánk – dio grada u kojem su živjeli Dalmatini

Današnje središte grada Palánk stoljećima je bilo središte trgovine soli i uopće gospodarskog i prometnog života Szegedina. Mađarska riječ *palánk* znači ogradu, napose daščanu, a kao naziv dijela grada označavao je vanjsku utvrdu nekadašnje szege-dinske tvrđave i bio je njenim dijelom.

Poslije oslobođenja od Turaka, u Palánk su se u velikom broju doselili Srbi, Nijemci i Dalmatini (te kasnije Židovi i Grci) tako da je taj dio grada u prvoj polovici 18. stoljeća nazivan *Raitzenstadt* (Rácváros, odnosno Racki grad), a vanjski dio Palánka (Külpalánk, u izgovoru pridošlica *Kilpalank*) dobio je naziv *Deutsche Stadt*. Početkom 18. stoljeća sastojao se od 12 skupina kuća razmještenih u osam ulica, od kojih su središnje mjesto imale Školska (Oskola utca) i Pijaristička ulica. Školska je ulica ime dobila po staroj zgradi Pijarističke gimnazije naslonjenoj na crkvu svetog Demetra, na sjevernoj polovici današnjega trga Dóm, gdje je u 20. stoljeću sagrađena Katedrala, dok je Pijaristička ulica nazvana po samostanu Reda Male braće, sagrađenom uz istočnu stranu župne crkve svetog Demetra. Trg ispred župne crkve isprva je nosio naziv Crkveni trg (*Egyház tér*), a kasnije *Templom tér*.¹⁹

Novopridošlice su se skupno naselili u pojedine dijelove grada ostajući zajedno, što je i bilo razumljivo jer nisu poznavali mađarski jezik pa su se međusobno sporazumijevali na svom materinskom jeziku. Dalmatini su se nastanili u onom dijelu Palánka koji se nekada zvao *Sáncpart* (Obala jarka, odnosno šanca), a nalazio se na području današnje Ulice Zrínyi, u samom središtu grada, uz Biskupsku palaču. Kasnije je na

¹⁹ BÁLINT, SÁNDOR: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete*. I. dio, 85.

potezu između ulica Árpád i Zrínyi postojao tzv. *bunyevác szél* (Bunjevački rub), kamo su se potkraj 19. stoljeća naselili grčki trgovci.²⁰ Naime, u to su se vrijeme Dalmatini uglavnom pomađarili i napustili navedeni kraj, a u njihove su se kuće uselili grčki trgovci. Glede asimilacije, Mišo Mandić ističe kako se ona nije uvijek odvijala na dragovoljnosti nego je, primjerice, u vrijeme kaločkoga nadbiskupa grofa Gabriela Patačića (Patachich Gábor) provedeno nasilno pomađarivanje. Kaločki je kraj u 17. stoljeću bio uglavnom bunjevački, ali je grof Patačić (inače i sam hrvatskoga podrijetla) zabranio uporabu hrvatskoga jezika. Onaj tko bi progovorio na materinskom jeziku bio je kažnjen novčanom kaznom od 12 forinta ili batinanjem. Odatle potječe izreka kako su Kaločani “batinski Mađari” („botmagyarok”) jer su Mađari postali batinanjem.²¹

U Szegedinu su Dalmatini upravo potkraj 17. i početkom 18. stoljeća živjeli svoje „zlatno doba”. Tada se u župnoj crkvi svetog Demetra u Palánku (na mjestu današnje Katedrale) propovijedalo na *dalmatinskom* (hrvatskom) jeziku, u školi je *dalmatinski* bio nastavni jezik, a obrtnici i trgovci Hrvati bili su istaknuti i priznati građani Szegedina. Odlukom gradskoga poglavarstva od 14. i 17. siječnja 1730. godine u župnoj je crkvi dopuštena jedino propovijed na dalmatinskome jeziku dok je uporaba njemačkog jezika dopuštena tek kasnije, a homilija na mađarskome ukinuta je 1726. Mađarizacijom dalmatinskoga puka postupno je nestala potreba za propovijedanjem na hrvatskom jeziku koje je krajem 18. stoljeća i ukinuto. Prvi spomen škole u kojoj se nastava odvijala na dalmatinskom jeziku potječe iz 1709., a 1739. počela je djelovati dalmatinska škola koja je, međutim, zbog ubrzane asimilacije hrvatskoga pučanstva 1770. godine prestala djelovati kao zasebna škola. Ona je 1775. zajedno s njemačkom školom stopljena u mađarsku školu u kojoj se nastava odvijala na spomenuta tri jezika, a krajem 18. i početkom 19. stoljeća prestala je potreba za nastavom na hrvatskom jeziku.

Gradska je uprava nakon useljenja novopridošlica bila ustrojena na nacionalnoj osnovi i činili su je izabrani predstavnici domicilnog mađarskog puka te Dalmatina, Srba i Nijemaca koji su zajedno činili “četiri segedinske nacije”. Naime, u to vrijeme u gradu nije bilo pravnika pa su mještani odlučili organizirati specifičnu strukturu gradske uprave. Između pripadnika raznih naroda isprva nije bilo nikakvih poteškoća, međutim, za razliku od Dalmatina, lokalni Srbi i Nijemci nisu bili voljni naučiti mađarski jezik te su za sebe tražili šira prava. To je izazvalo razmirice između njih i domicilnih Mađara koji su kulminirali 1739., kada su za blagdan Nevine dječice (28. prosinca) pravoslavni Srbi otvorili svoje dućane (katolici su Božić slavili četiri dana), što je izazvalo žestoku reakciju pripadnika preostalih triju naroda pa je vojska morala intervenirati kako bi spriječila nemire. Na kraju je zbog nacionalne netrpeljivosti, napose prema Srbima kao jedinom nekatoličkom narodu, carica i kraljica Marija Terezija 23. kolovoza 1747. ukinula upravu na nacionalnoj osnovi.

²⁰ PÉTER, LÁSZLÓ: *Szeged utcanevei*. Szeged, 1974. 139 – 140.

²¹ MANDICS, MIHÁLY: *A magyarországi bunyevác-horvátok története*. Kecskemét, 1989. 28.

Uloga Franjevaca u životu Szegedinskih Dalmatina

Bosanski su franjevci u Szegedin došli zajedno s prvim trgovcima iz Dubrovnika, a potom su predvodili valove izbjeglica koji su novi dom pronašli na jugu Mađarske i u Bačkoj. Franjevci su 1503. u szegedinskom Donjemu gradu uz samostan dobili i crkvu posvećenu u čast Gospe Snježne.

Papa je 1625. godine preostale kršćane i svećenstvo na jugu Mađarske podvrgnuo pod jurisdikciju beogradskoga misijskoga biskupa pa je Szegedin postao misijsko područje. Na poticaj nekadašnje južnomađarske franjevačke misije sa sjedištem u Szegedinu, donjogradska je crkva već 1640. postala prošteništem nakon što je jedan Turčin za vrijeme dok se njegov konj kupao pronašao sliku Blažene Djevice Marije koju su pri pogibelji 1552. godine vjernici sakrili u jezero Csöpörke. Ovu sliku od tada kao Mariju Pomoćnicu štuje cijeli Alföld.²² Kronike spominju da je 3. listopada 1649. godine beogradski biskup Marin Ibrašimović u toj crkvi krizmao 138 osoba, među kojima su bili i Dalmatini koji su ovamo hodočastili od početka 17. stoljeća. Szegedinski franjevci bili su duhovnici za sva naselja do Subotice, u kojima nije bilo ustrojenih župa. Skupština franjevačkoga reda odlučila je da će od 1653. godine redovito u grad slati svećenika Hrvata. Prvi poimence poznati propovjednik i ispovjednik szegedinskih Hrvata bio je Jerko Slavić (Nándorfehérvári Szlávity Jeromos)²³ koji je, sudeći prema pridjevu iz mađarske verzije prezimena, podrijetlom bio iz Beograda (Nándorfehérvár). U szegedinskom su samostanu Hrvatima propovijedali i ispovijedali ih otac Bernardin (1655.), otac Luka (1656.) te Gašpar Budai (1663.). Izvori spominju i franjevce Martina Pijanića, Mihaela Dvornikovića i Matiju Benlića (1651. – 1674.), koji je obnašao biskupsku čast, a za svoje je sjedište izabrao szegedinski Donji grad. U donjogradskom su franjevačkom samostanu od 1660. do 1686. godine, osim gvardijana, stanovali još i njegov zamjenik, po jedan mađarski i hrvatski propovjednik te tri do pet redovnika. O velikom značenju Hrvata svjedoči i činjenica da je tada za szegedinskoga gvardijana bio imenovan Jerko Slavić. Kako je Szegedin potpadao pod Čanadsku (Csanád) biskupiju, a biskup rijetko boravio u gradu na Tisi, to je gvardijan obnašao i funkciju *biskupskog namjesnika* (*vicarius generalis*). Biskup Tamás Pálffy u jednom svom pismu poziva gvardijana Slavića: “Nedvojbena Vam je poznato s kolikim su se po-

²² KÖRTVÉLYESSY, LÁSZLÓ: *Adatok a szegedi minorita rendház történetéhez*. Szeged, 1943. 20. Usp. HEKA, LÁSZLÓ: *A szegedi dalmaták*. Szeged, 2000. 76.

²³ Közgyűlési jegyzőkönyvek. Gyöngyösi irattár. Citira P. ÚNYI, BERNARDIN OFM: *Sokacok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története*. Budapest, 1947. 60.-62. Usp. PÉTER, LÁSZLÓ: *Szegedi ferencesek*. Szeged, 1991., 36. Svećenikov latinizirani oblik imena bio je *Hieronimus*, a pridjevak *Nándorfehérvári* (tako se u mađarskoj povijesti naziva Beograd) rabi se u mađarskim izvorima dok mu je pravo ime bilo Jerko Slavić.

žrtvovanjem i razumijevanjem poglavari Franjevačkoga Reda skrbili o vjernicima čanadske biskupije. Zbog toga Vas molim da se nastavite skrbiti o njima bez obzira jesu li oni Mađari, Slaveni ili Dalmatini”.²⁴

Godine 1713. uspostavljena je i župa u središnjem gradskom dijelu, u Palánku, koja se nalazila pod upravom pijarista. Pripadnici toga reda bili su dužni osigurati da u gradu stalno bude šest pripadnika toga reda, koji su u vrijeme sajmova i blagdana imali slaviti mise i držati propovijed na mađarskom, njemačkom i dalmatinskom jeziku. Tako su se Dalmatini razdvojili od braće franjevacu budući da je većina pripadnika hrvatske zajednice živjela u Palánku, a franjevci u Donjem gradu. Ipak, ta povezanost nije prestala, o čemu svjedoči i primjer Jure Šareca (Sárecz György), o kojemu je u ispravama zabilježeno da je bio *revnosan i imućan Dalmatin* koji je u donjogradskoj crkvi Gospe Snježne oporukom iz 1718. ostavio 600 rajnskih forinta za pozlatu velikoga glavnog oltara *koji je dovršen 1720.*, dakle poslije Šarecove smrti.²⁵ Umjesto dotadašnjega daščanog oltara, crkvu ukrašava taj pozlaćeni oltar, koji je ponos grada i nalazi se na skoro svakoj razglednici iz Szegedina.

Od pijarista je 1789. oduzeto vođenje župe te su istodobno ustrojene i gornjogradska te donjogradska župa. Premda su Dalmatini više naginjali franjevcima, ipak su pijaristi ostavili znatan utjecaj na njih i uopće na szegedinske Hrvate. Posebno izdvajam svećenike pijariste koji su (vjerojatno) bili hrvatskog podrijetla. Od predstojnika reda vrijedi spomenuti Pavu Kovačevića (1720. – 1721.), Daniela Orlića (1743. – 1744.), Luku Zakovića (drugim imenom Szabó Zakovics, 1747. – 1749.), Eleka Lalića (1749. – 1755.) te Nikolu Stankovića (1810. – 1812.). Od nastavnika i učenika Pijarističke gimnazije najpoznatiji je sveučilišni profesor Andrija Dugonić (Dugonics András), najznačajniji Dalmatin u Szegedinu. Treba spomenuti i slavnog pjesnika latinista Andriju Jalošića (Jallosics András), a od polaznika gimnazije napose biskupa Ivana Antunovića, zatim jezikoslovca Vjekoslava Babukića, jednoga od vođa ilirskog pokreta, nadalje baruna Adam Bajalića, generala austrijske vojske u Vojnoj krajini kao i zagrebačkog nadbiskupa kardinala Josipa Mihalovića, Andriju Petrića, prvog ravnatelja Akademije Ludovica, grofa Josipa Šiškovića, generala, vojnog odgajatelja cara Josipa II., te Stjepana Vedreša (Vedres István), pisca i glavnog gradskog inženjera u Szegedinu.

²⁴ KRISTÓ, GYULA uredn.: *Szeged története 1686-ig*. I. köt., Szeged, 1985. 725. Usp. HEKA, LÁSZLÓ: *A szegedi dalmaták*, 52.; HEKA, LÁSZLÓ: *A szegedi dalmaták (bunyevacok) története* - Dr. sc. LADISLAV HEKA: *Povijesna uloga i značenje Hrvata Dalmatina u životu Szegedina*. Bába Kiadó, Szeged, 2009. 47.

²⁵ Vidi BRATINKA, JÓZSEF-SZIGETI, FERENC: *Szeged város tanácsának első jegyzőkönyve 1717-1723*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XVIII., Szeged, 1991.120.

Uloga Dalmatina u životu grada

Szegedin je bio jedan od onih gradova u kojima se za pripadnike ove južnoslavenske etničke zajednice nije rabio naziv Bunjevac nego Dalmatin. Prof. dr. László Péter zapisuje: „Od 1701. su ih i carski vojskovođe spominjali kao Dalmatine”.²⁶ Zanimljivo je kako su szegedinski Hrvati ustrajali na nazivu Dalmatin, kao odrednici svoje nacionalne pripadnosti. István Iványi drži da je tomu razlog bio taj što su se istaknutiji među Dalmatinima sramili naziva Bunjevac, premda je on ostao u primjeni u svakodnevnom govoru. U mađarskome se jeziku također udomaćio naziv *dalmata* (Dalmatin) za tu etničku skupinu, no od njega treba razlikovati izraz *dalmát* (Dalmatinac), kao odrednicu za čovjeka iz Dalmacije, a koji je danas općeprihvaćen.²⁷

Dvorsko je ratno vijeće tu etničku skupinu nazivalo “katoličkim Racima” ili „katoličkim Srbima“, ali je 1701. prihvatilo naziv Dalmatin. Često su sami szegedinski Dalmatini pridjevcima dodanim prezimenima označavali svoju etničku pripadnost pa tako u ispravama nalazimo *Josu Dalmatu* 1677. godine, *Nicolausa Belgradiensisa Dalmatu* 1680. godine, odnosno *Olivu Gabrich Dalmatu* 1768. godine.

Doseljeni Hrvati ubrzo su postali važan čimbenik u životu grada i to u tolikoj mjeri da su zajedno s useljenim Srbima i Nijemcima te domaćim mađarskim pukom predstavljali “četiri szegedinske nacije”. Naime, nakon istjerivanja Turaka iz Szegedina 1686. godine, u gradu je ustrojena vojna vlast dok su u napuštene kuće useljeni novi stanovnici. Oni su govorili razne jezike. Isprva Hrvati i Srbi nisu čak ni razumijevali Nijemce i Mađare pa su stoga živjeli unutar svojih zajednica. Pripadnici pojedinih nacija bili su prepoznatljiviji po obrtu koji su obavljali. Tako su Dalmatini bili vinogradari, trgovci vinom i gazde, Nijemci obrtnici, a Srbi (i kasnije Grci) kramari. Već smo spomenuli da tada u gradu nije bilo ni jednog školovanog pravnika pa su mještani odlučili organizirati specifičnu strukturu gradske uprave. Ustrojeno je Malo i Veliko vijeće te gradski uredi, a vodeće gradske dužnosti obnašali su skoro nepismeni ljudi koji su birani na temelju nacionalne pripadnosti. Gradski je *communitas* na taj način funkcionirao do 23. kolovoza 1747. godine, kada je zbog nacionalnih netrpeljivosti carica i kraljica Marija Terezija zabranila daljnje organiziranje gradske uprave na nacionalnoj osnovi.²⁸

²⁶ PÉTER, LÁSZLÓ: *Szõregi délutánok*. Budapest, 1994., 34.

²⁷ Dakle, naziv *dalmata* (Dalmatin) iščezao je i koristi se samo kao oznaka za tu etničku skupinu hrvatskoga naroda u Szegedinu i Senandriji (Szentendre).

²⁸ TÁPAY-SZABÓ, LÁSZLÓ: *A szegedi négy nemzet*. Kalangya, 1932., 562.; Vidi HEKA, LADISLAV: 310. *obljetnica doselidbe dalmatinskih Hrvata u Segedin*, Hrvatski Kalendar Budimpešta, 1997. 94-96.

Istraživanje uloge Hrvata u životu grada znatno je otežano jer su stari zapisnici sa sjednica gradskog vijeća, kao i drugi značajni spisi, s izuzetkom najvažnijih povelja o povlasticama Szegedina, nestali u ratnom vihoru ili su uništeni od strane neprijatelja, odnosno u požarima. Štoviše, katkad ih je uništio i sam gradski magistrat. Izbori za gradsko vijeće održavali su se od 1687. godine na blagdan svetog Jurja, a znakovito je da su Srbi i Nijemci zajedno nastupali nastojeći osvojiti veću vlast dok su Dalmatini uglavnom bili na strani Mađara. Običaj je bio da na izborima budu nazočni kraljevi povjerenici, ali kako su oni često dolazili sa zakašnjenjem, restitucije su se održavale i bez njih. Karakteristika izbora bila je i to da su senatori (za senatora je mogao biti izabran samo rimokatolik), premda im je mandat bio doživotan, svake godine davali svoj mandat na raspolaganje. Ali to je više bio nekakav običaj, moralni čin jer bi ih se uvijek potvrđivalo u njihovoj funkciji, bez održavanja izbora za čast senatora. Isto tako je važno znati i da se tada ljudi nisu jagmili za funkcijama. Štoviše, nisu se čak ni javljali da bi ih bili voljni obnašati nego su ih gradski činovnici molili da se prihvate određene funkcije.

Vjerojatno su kod popune članstva unutrašnjeg vijeća glasovali članovi vanjskog vijeća i *communitasa*, koji su predstavljali pučanstvo, dok su kod izbora drugih funkcija glasovali samo članovi unutarnjeg vijeća te su poruke vanjskog vijeća i *communitasa* uzimali tek kao smjernice. Na izborima 1717. od Dalmatina su u gradsko vijeće izabrani senatori János Tutovicz i János Petricz, ali se tada ni jedan od njih dvojice nije izjasnio kao Dalmatin nego kao Mađar, a kasnije su se obojica deklarirala kao Nijemci. Za glavnog je suca izabran dotadašnji bilježnik (vjerojatno podrijetlom Dalmatin) János József Tömösváry, a za kapetana je reizabran Dalmatin János Szijgyártó (Dejánovics, Dianovics). Među članovima vanjskog vijeća pronašao sam šestoricu Srba, ali ni jednog Dalmatina. Jedan od 60 članova *communitasa* bio je *András Popara*. Međutim, taj je popis manjkav jer nedostaju imena 35 članova, kao i daljnji tijek izbora, budući da su iz zapisnika istrgnute 154 stranice. Na izborima 1720. godine, umjesto umrlog Jánosa Tutovitza, izabran je János Miller, Dalmatin Zako Gerčić (*Gercsics Zacháriás*) izabran je za člana vanjskog vijeća umjesto jednoga preminuloga vijećnika, a za glavnog je suca reizabran Tömösváry. Budući da je glavni sudac često bio odsutan iz grada, njegovi su zamjenici postali najstariji senator, plemeniti Dániel Rósa, te senator *János Szijártó Dejánovics*. Godine 1721. jedan je od dvojice sajmenih sudaca postao *Mátyás Popara (Popora)*. Na sljedećim izborima 1722. godine, umjesto nenadano preminulog Jánosa Józsefa Tömösváryja, za glavnog suca izabran je Dalmatin *János Szijártó Dejánovics*, a 1723. za jednog od dvojice sajmenih sudaca *Pál Dejanovics Szijártó*.

Na izborima za gradsko vijeće 1724. jednoglasno je za glavnog suca izabran *András Temesvári*, a György Podhradszky za glavnog bilježnika.²⁹ Među senatorima je bio i Dalmatin János Dejánovics (ovaj je put ubilježen bez drugog prezimena –

²⁹ Ivan Petrić (János Petricz) od tada je ime pisao kao János Petriczky.

Szjartó). U vanjsko su vijeće izabrani Zako Gerčić i Pavo Zagorčanin (Zagorcsanin Pál). Obojica su bila i sajmeni suci dok su funkciju nadzornika sajmenih prihoda obnašali Dalmatini: Pál Dejánovics i Illés Sajnovics. Za članove communitasa Dalmatini su izabrani samo u Palánku, i to: Pál Szjartó (iliti Dejanovics), Mátyás Popara, Illés Sajnovics, Mihály Bajality te Rafael Turcsia. Dakle, čas su bila petorica Hrvata izabrana među ukupno 13 članova communitasa u Palánku.

Izbori 1726. protekli su u miru i bez izgreda. Uoči izbora glavni je sudac András Temesvári na sjednici gradskog vijeća 7. prosinca 1725. *suznih očiju kazao vijeću da njemačko i srpsko stanovništvo grada planira komorskom inspektoru prijaviti nje-ga, cijelo vijeće te mađarsko stanovništvo i tako unijeti nespokoj u mirni grad.*³⁰ Za glavnog je suca izabran Ferenc Fazekas. Nakon toga, u Szegedin su 3. kolovoza stigli dvorski izaslanici barun Franz Antler, dvorski komorski savjetnik, i Wilhelm Hohenried, komorski savjetnik, i do 9. kolovoza razmatrali žalbu mjesnih Nijemaca i Srba. Povjerenici su odlučili da nemađarsko pučanstvo ima pravo na tri senatorska mjesta. Držim vjerojatnim da se time dala mogućnost da Nijemci, Srbi i Dalmatini izaberu svaki po jednog vijećnika. Naime, 16. kolovoza izabrana su tri senatora, od kojih je János György Valprunn bio Nijemac, Miklós Kész Srbin, a Mihály Temesvári Dalmatin. Obitelj Temesvári po svemu je sudeći podrijetlom bila bunjevačka jer su se u njoj početkom 18. stoljeća pojavljivala imena Jerko, Nikola itd.

Na izborima za blagdan svetog Jurja 24. travnja³¹ 1727. za glavnog je suca ponovno izabran Ferenc Fazekas, a za *glasnogovornika* Mihály Mangai i *Mihály Bajality* (Mihael Bajalić). Godine 1731. za glavnog je suca jednoglasno izabran Slovak György Podhratzky dok je Nijemac Miller János (koji je uživao potporu Mađara i Dalmatina) izabran za gradskoga kapetana. Među senatorima Hrvati su bili *János Dejanovics* i *András Siskovics* (Andrija Šišković), za jednog od dvojice sajmenih povjerenika izabran je *Mátyás Simity* (Matija Šimić), a za jednog od dvojice vinskih sudaca *Mátyás Popara*.

Godine 1733. tribuni (glasnogovornici) su bili: József Pálffy (Mađar), Sebestyén Gietligh (Nijemac) te János Aradi (Srbin). Katkad su se pripadnicima istog naroda držali Srbi i Dalmatini te su nazivani zajedničkim imenom "Raci". Tako je Dalmatina Zaku Gerčića poslije smrti u communitasu naslijedio Srbin Miloš Vojnović, a drugog Dalmatina Pavu Zagorčanina, također Srbin, Nikola Danilović (Danilovity).

Na izborima 1734. pripadnici „szegedinskih naroda” (Mađari, Nijemci, Srbi i Dalmatini) imali su pravo izbora posebnog tribuna, skrbnika za djecu bez roditelja

³⁰ RUSZOLY, JÓZSEF: *Tisztújítások Szegeden a 18. század első felében. Reizner János közleménye* (1890). Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus XLVI. Fasciculus 4. Szeged, 1995. Citirani tekst izvorno je objavljen u listu Szegedi Napló 29. ožujka 1890. br. 87. 2.

³¹ U Mađarskoj taj blagdan u kalendaru pada 24. travnja, odnosno dan ranije nego u Hrvatskoj.

itd. Srbi su se unatoč tomu žalili zato što njihov senator nije mogao napredovati, biti izabran za gradskoga suca ili kapetana (to je mogao biti samo rimokatolik) pa su uputili predstavku kralju moleći da se dokine to stanje.³²

Poslije 1747. izbor u gradska tijela nije se obavljao na nacionalnoj osnovi, ali su mnogi Hrvati imali istaknutu ulogu u životu slobodnoga kraljevskoga grada Szegedina, uključujući i funkcije gradonačelnika.³³ *Barun Adam Bajalić de Baja-házai* (Bajaliti, Bajalich Ádám, 1734. – 1800.) bio je podmaršal čija se obiteljska grobnica nalazila u crkvi svetog Demetra.³⁴ Na zidu tornja svetog Demetra nalazi se uklesan nadgrobn natpis iz 1783. godine te obiteljski grb Bajalićevih.³⁵ *Andrija Dugonić stariji* bio je član communitasa, član vanjskog vijeća, narodni tribun (tribunus plebis), gradski vijećnik te od 1768. do 1774. gradski *kapetan*. *Andrija Dugonić (Dugonics András, 1740. – 1818.)* bio je svećenik, pisac, matematičar, etnograf i sveučilišni profesor,³⁶ *János Ivánkovits* (1846. – 1910.) svećenik, biskup, zastupnik u Ugarskom saboru, osnivač udruge Dugonics-Társaság.³⁷ *Grof Josip Šišković* (1719. – 1783.) bio je sin senatora *Andrije Šiškovića* i *Marije Šarec* (Šarac, Šarač), unuk bogatog Dalmatina *Jure (Đure) Šareca*, maršal i glavni nadzornik Banaatske vojne krajine te glavni vojni zapovjednik u Galiciji i Češkoj.³⁸ Spomenimo još i *Stjepana Vedreša (István Vedres) „de Varasányi”* (izvorno je obiteljsko prezime bilo: *Vedrić*, 1765. – 1830.) koji je bio geometar, mjernik i pisac.³⁹

³² Szeged város tanácsi jegyzőkönyve 1739., str. 411.

³³ Na izborima 1750. za članove *magistrata* izabrani su glavni sudac – Pál Nagy, kapetan – senator Ferenc Babarczy, glavni bilježnik – Miklós Kárász te članovi – György Valdbrunn, József Pálffy, György Feldhoffer, János Barcza, József Tóth, Mihály Muhoray, János Jankó, *Mátyás Schimity* i *János Deanovics*. Potonja dvojica bili su Dalmatini.

³⁴ REIZNER, JÁNOS: *Szeged története* III. Szeged, 1899-1900. 103.

³⁵ S vanjske strane ostataka crkvenog tornja Svetog Demetra koji potječe iz 13. stoljeća, na njegovoj desnoj strani, uklesan je uz grb obitelji Bajalić (barun Bajalich) i sljedeći tekst:

D. O. M. EGREGIIS. ELIAE. BAIALICH. AVO. SVO. AETATIS. SVAE LXXVI. ET. A CATHAE MATRI. CARISSIMAE. AETATIS. SVAE LXXXVII. SZEGEDINIE. VIVIS. ERREPTIS. ANTONIVS. ADAMUS ET IOANNES. BAIALICH DE BAIAHÁZI. NEPOTES. FILIIQUE. PIISSIMI. OB PRAECLARAM IN REGEM FIDEM BELLICAMQVE. VIRTUTEM. LIBERI. BARONES. CREATI. AETERNUM. HOC. AMORISSET. MOERORIS. MONUMENTUM. POSUERUNT. MDCCLXXXIII. CANCUS. COLOC. V. COLINUS CENTURIO.

³⁶ Vidi HEKA, LADISLAV: *Dugonić, Andrija*. In. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. (Knj. 6. D). Hrvatsko akademsko društvo. Subotica, 2006. 72-74. p.

³⁷ Vidi MIKLÓS, PÉTER: *Ivánkovits János rozsnyói püspök szegedi évei*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2001. br. 3-4. 121-146.

³⁸ REIZNER, JÁNOS: *Szeged története* III. 101.

³⁹ BÁLINT, SÁNDOR: *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete*. Első rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75-2., Szeged, 1976., 27, 28.

Nekadašnji slobodni kraljevski grad Szegedin danas je grad s ovlastima županije, ponosan na svoju mnogostoljetnu prošlost u kojoj su značajnu ulogu imali i Hrvati. Ova je studija samo mali isječak iz bogate povijesti Dalmatina u Szegedinu.

THE ROLE OF THE CROATS IN THE HISTORY OF THE ROYAL BOROUGH OF SZEGED

Summary

By the end of the 17th century the Croatian Bunjevci or Dalmatins, as they were called in Szeged, settled down mainly in Hungary i.e. between Szeged and Baja. They still play an important role in Baja, whereas in Szeged only memories of their existence remained. Nevertheless, there are a few family names left but their name holders are mostly the Hungarians and not the Croats.

The ethnic community that had immigrated into Hungary from the area of today's Bosnia and Hercegovina and Croatia (Dalmatia), did not have a clear picture about its ethnic affiliation. At that time Dalmatia was under Venice authority, Bosnia and parts of Slavonia were under Turkish reign and only a small part of Croatia was free. Because of that the immigrants in Hungary partly called themselves Bosniaks mostly Bunjevci, whereas the "solemn" title for this whole community was Dalmatins. National movements in the Slavonian south in the 19th century reached the Croats Dalmatins in Hungary so they as the nationally more conscious group, expressed support for the Illyrian movement. By the emergence of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the southern Slavs began to integrate more firmly and in 1925 started publishing common publications. The emergence of the South-Slav community raised the issue who the Bunjevci or Dalmatins were. According to one point of view they are Catholic Serbs and according to other they are Croats. In Bačka there is still disagreement among Bunjevci whether they are an individual nation or just the Croats and in 2010 the issue was brought to light again in Hungary although it seemed to have been solved twenty years ago. Namely in 1987, the Hungarian Bunjevci celebrated their 300th anniversary of settling into their today's homeland. The anniversary was organized by the Democratic Union of South Slavs. It was evident from the anniversary publications that the Bunjevci in Hungary did not doubt their affiliation to Croatian people, which was also confirmed after the break-up of the former Yugoslavia when they declared themselves mostly as the

members of Croatian nation. On the one hand there is a strong assimilation of the Croatian population in Hungary lately but on the other there are some attempts to fragment the Croatian population by detaching the Bunjevci from their national entity and creating a separate nation.

In Szeged the Dalmatins were mainly magyarized by the mid 19th century and early in the 20th century their lesser part left Hungary for the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and moved into the nearby Bačka. The tragic events during the break-up of the former Yugoslavia caused that part of Croats from nearby Vojvodina moved back to Szeged where a Croatian community was reformed around Croatian minority self-government. Several hundred local Croats try to regain influence and significance that our fellow-countrymen once had in the town and at the same time keep memory of the Dalmatins in Szeged. This paper aims at presenting the role the Croats once had in this town on the Tisza river.

Key words: Croats; Dalmatins; Bunjevci; «Catholic Slavs»; «Catholic Serbs»; Szeged; Palank; the Church of St Demeter; Bosnian Franciscans; Piarists; Dubrovnik; the «Dalmatian» («Slavic») language